

ATATÜRK VE YAZI İNKILÂBİ ÜZERİNE

ZEYNEP KORKMAZ*

Mustafa Kemal Atatürk'ün bir devlet kurucusu olarak, Türkiye Cumhuriyetine ve Türk milletine kazandırdığı değerler pek çoktur. Bunlardan üçü siyasî ve sosyal anlamda birer temel değer niteliğindedir:

1- Padişah ve hanedan iradesinden millî egemenliğe ve halkın iradesine geçiş,

2- Teokratik bir devlet yapısından ve şeriat düzeninden *lâik* devlet yapısına geçiş,

3- Türk toplumunu çağdaş medeniyet düzeyinin ön safına geçirecek temel ilkeleri benimsemek ve gerçekleştirmek.

Bunlardan 1. ve 2. maddede zikredilen temel değerler üçüncü maddeden ayrırt edilemeyecek kadar birbirleriyle yakından ilgili ve iç içedir. Ancak, konumuz Atatürk ve yazı inkılâbı olduğu için bu yazıda üçüncü noktayı ön plânda tutuyoruz.

Atatürk'ün Türk milletinin medeniyet düzeyini çağdaş değerlerin ön safında yer alacak bir düzeye getirme hedefinin temelinde, bir yandan Türk milletinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde kendi benliğinden ve öz değerlerinden koparılmış olmasının sebep olduğu geri kalmışlığa, bir yandan da tarih boyunca varlığını sürdürmüş olan bir milletin son yüzyıllardaki gelişme tukanıklığına duyulan tepkidir.

Osmanlı devletinin içinde bulunduğu siyasî ve sosyal şartlar ile geçirdiği felâketler dizisini yakından izlemiş olan Mustafa Kemal, İmparatorluğun yıkılışının, kökleri sosyal temellere dayanan çöküntülerden ileri geldiğini çok iyi kavramıştı. Tanzimat döneminden beri yapılagelen kısmî yeniliklerin yetersizliğini de görmüştü. Onun dehasındaki sezgi gücü, millet ve memleket sevgisine eklenen derin tarih bilinci, bağımsızlığı yalnızca bir siyasî bağımsızlık olarak değil bir bütün olarak ele almasını gerekli kılıyordu. Çünkü kültür ve medeniyet düzeyi bakımından geri kalmış milletler, ileri milletlere bir av

---

* Prof.Dr., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Emekli Öğretim Üyesi.

olmak durumundan kurtulamazlardı. Bu bakımdan, Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı devlet felsefesi ile inkılâpların dayandığı fikir temeli arasında tam bir paralellik vardır. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'ni şekillendiren devlet felsefesinin iki ana boyutu olduğunu gösterir. Bunlardan birincisi, tam bağımsız bir Türk devleti anlayışıdır. Atatürk bunu büyük *Nutuk*'unda tam bağımsızlık (istiklâl-i tam) "*kayıtsız şartsız millî hâkimiyete dayanan, bağımsız bir Türk devleti kurma*"¹ ilkesi ve "*ya istiklâl ya ölüm*"² parolası ile dile getirmiştir. İkincisi de millet ve devlet varlığını dünya durdukça yaşatacak ve rejimin de güvencesi olacak sağlam sosyal temeller üzerine yerleştirme anlayışıdır. Osmanlı devletinin sosyal yapısındaki geleneksel değer ölçüleri ile çağdaş değerlere ve çağdaş kültüre ulaşmak imkânsızdı. Bu çağdaş değerlerin yakalanabilmesi için, önce milletin kendi kişiliğini kazanması ve bu kişilik yapısı ile her türlü gelişmeye elverişli bir sosyal yapıya kavuşturulması gerekiyordu. Bunun için de köklü sosyal değişimlerin ifadesi olan inkılâplar gerekliydi. İşte 1922 yılından başlayarak ve belli bir öncelik sonralık sırası izleyerek siyaset, hukuk, ekonomi, din, dil ve tarih alanlarında yapılan köklü inkılâplar, Türk milletini bu temel hedefe yöneltmeyi amaçlayan değişimelerdir. Yazı inkılâbı da bunlardan biridir.

Gelişmeye azmetmiş bir milletin önce kendi varlığının ve benliğinin sembolü olan diline ve tarihine sahip çıkması gerekirdi. Kendi tarihini kaynaklarına inerek inceleyip gerçekleri ortaya koyması, diline musallat olmuş Arapça ve Farsça kelime ve dil kurallarının Türkçe üzerindeki hâkimiyet ve baskısının kırılması kaçınılmazdı. Ama bu önemli kültür konularına girilebilmesi için önce yazıdan başlamak gerekiyordu. Çünkü, öteki sosyal ve kültürel değerler gibi, Türk toplumunun kullandığı Arap yazısı temelindeki alfabe de onun gelişmesini engelleyen en önemli etkenlerdendi. Çünkü bu yazı, Türkçenin ses sistemine aykırı düşen, Türkçeyi Arap dilinin ses sistemine ve gramer kurallarına esir eden bir yazı türü idi.

Bilindiği üzere, alfabe temeline dayanan yazılarda, alfabeyi oluşturan işaretler veya harfler, dildeki seslerin yazıya yansımış sembolleridir. Bir alfabenin mükemmelliği, alfabedeki sembollerin dildeki sesleri ve dilin ses yapısını bir karışıklığa meydan vermeyecek biçimde karşılanmasına bağlıdır. Eğer bir alfabe sistemi o sistemi benimsemiş olan topluluğun konuştuğu dil

¹ *Nutuk* (Bugünkü dille yayını Zeynep Korkmaz), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1994, s.9: "Benim Kararım".

² *A.g.e.*, s.10.

yapısına aykırı özellikler taşıyor ise, o zaman o dilde çeşitli yazım sorunları ortaya çıkmakta, yazıdan beklenen hedef ve sonuçlar gerçekleşmemektedir. Arap alfabesi temelindeki Osmanlı imlâsının Türk diline yüklediği sıkıntı ve çelişkiler de bundan kaynaklanıyordu. Nasıl çelişmesin ki işte belirgin tanıkları:

1- Bir kez Arapça ile Türkçe farklı dil ailelerine bağlıdır. Bundan dolayı ses yapılarında uyumsuzluklar vardır. Arap dili bükümlü bir dildir. Bu dilde fiil çekimleri ve yeni türetmeler kök içindeki kırılmalarla *vezin* denilen gramer kalıplarına göre gerçekleşmektedir.

Türkçe ise Altay dil ailesine bağlı eklemeli (iltisaklı) bir dildir. Bu dilde kelime kökleri sabittir. Yeni türetmeler ve çekimler, köke eklenen ekler ile yapılır.

2- Arap dili ünsüzlere, Türk dili ünlülere ağırlık veren bir dildir. Türkçenin dokuz ünlüsüne karşı, Arapçada yalnız üç ünlü vardır. Aslında onun da yalnız bir tanesi *elif* (ا) diye adlandırılan ve bizdeki *a*, *e* ünlülerini karşılayan ünlüdür. Diğer ikisi aslında *vav* (و) ve *ye* (ي) diye adlandırılan birer ünsüzden ibarettir. Bunlar ancak *elif* (ا) ile birleştikleri takdirde *ı*, *i* ve *o*, *u*, *ö*, *ü*'ye karşılık olan birer ünlüyü temsil ederler. Varlıklarını da yalnız uzun ünlülerde belli ederler. Çünkü Arap imlâsında kısa ünlüler yazılmaz. Oysa, Türkçede uzun ünlü yoktur. Bu bakımdan Arap imlâsının Türkçeye hiçbir değişiklik yapılmadan olduğu gibi aktarılması ve imlâda ünlülerin yer almaması ünlü ağırlık bir dilde ister istemez büyük sorunlar ve karışıklıklar doğurmuştur. Dilimize girmiş Arapça ve Farsça kelimelerin doğru okunup yazılması bir yana, Türkçe kelimeler için bile büyük bir sıkıntı oluştuyordu. Söz gelişi *كل* yazılışındaki bir sözün *gel* mi *kel* mi, *kil* mi yoksa *gül* mü okunacağı yalnızca karineye yani sözün gelişine bağlı kalıyordu. Dolayısıyla bu imlâ, ünlülere değer vermeyen, kelimelerin kalıp hâlinde yazıldığı klişeleşmiş bir imlâ idi.

3- Arap yazısı temelindeki Osmanlı imlâsı, ünsüzler bakımından da pek elverişsiz idi. Arapça ünsüz iskeletine ve ünsüz çeşitliliğine bağlı bir dildir. Nitekim Türkçenin tek bir *k* ünsüzüne karşı Arap imlâsının *kef* (ك) ve *kaf* (ق) diye ayrılan iki ünsüzü, Türkçenin tek *h* sesine karşı *ha* (ح), *hı* (خ) ve *he* (ه) diye adlandırılan üç *h*'si, Türkçenin tek *s* ünsüzüne karşı *sat* (ص), *sin* (س) ve *peltek s* (ث) denen üç türü, *z* ünsüzünün *ze* (ز), *zel* (ذ), *zı* (ظ) ve *dat* (ض) olarak adlandırılan dört türü, *t*'nin *te* (ت) ve *tı* (ط) denilen iki türü vardır. Yazıda ünlülerin kalın mı ince mi okunması ge-

rekeceği bu ünsüz türlerine göre ayarlanıyordu. Oysa, Türkçede bu çeşitli ünsüzlere hiç gerek yoktu. Çünkü bir ünsüzün ön sıradan (palatal) mı arka sıradan (guttural) mı olduğu *ünlü uyumu* kuralı sayesinde kolayca ayarlanabiliyordu. Söz gelişi, *bakmak* sözündeki k'yi kaf (ك) ile yazmak, *kepek* sözündeki k'yi de *kef* (ك) ile yazmak gerekmiyordu.

4- Türkçede boğumlanma (atikulation) noktalarındaki ayrılık sebebiyle ayrı ses değerleri taşıyan g, ğ, v, ñ, y gibi ünsüzler Osmanlı imlâsında tek bir harf ile *kef* (ك) ile karşılanıyordu. Bunun okuyup yazmada ortaya koyduğu güçlük çok büyüktü. Söz gelişi, *değirmen* sözündeki ğ ünsüzü *kef* (ك = دكرمن) ile karşılanırken, *bağır* sözündeki ğ, *gayın* (ع = بعر) ile karşılanıyordu, *kovmak* sözündeki v, *gayın* ile yazılırken (فعمق), *övmek* sözündeki v *kef* ile (اكمك) yazılıyordu. Bu güçlükler için daha nice nice örnekler sıralanabilir. Durum yukarıda belirtilen bütün ünsüz türleri için de aynı idi.

5- Türkçede birer hançere sesi olan *ayın* (ع) ve *hemze* (ء) ünsüzleri bulunmadığı için bunların yazılıp okunması da ayrı bir sorun oluşturmuştur. Bu sesleri taşıyan alıntı sözler, Türkçedeki okunuşlarında söz başlarında hep, söz sonlarında çok kez atılarak a, ı, o, u, ö, ü gibi ünlülere çevrilmiş, kelime içinde de ya atılmış, ya kesme biçiminde okunmuştur: *âciz*, *acaba*, *ömür*, *malûm*, *maruf*, *memur*, *mimar* gibi. Ancak, bunların imlâda ne zaman elif, ne zaman ayın ve ne zaman hemze ile yazılacağı, her sözün yazılışını teker teker bellemeden öteye bir çözüm getirememiştir.

Bu güçlüklerle, imlâda yazılıp da okunmayan, Arap dilinde p, ç bulunmadığı için sonradan imlâya eklenmesine rağmen, yazıda karışıklığa yol açar p, ç ünsüzlerinin durumu ile daha başka karışıklıkları da ekleyebiliriz.

Görülüyor ki, Anadolu bölgesinde XI. yüzyıldan beri kullanılagelen Arap imlâsı temelindeki Türk imlâsı, Tanzimat döneminden beri yapılagelen eleştirilere ve çeşitli düzeltme denemelerine rağmen³ yine de kargaşadan kurtarılamamıştır.

³ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, TDK Ankara 1972, s.149-161, 246; Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin İslahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler", *TTK Belleten*, XVII, (Ankara 1953), s. 223-249; Ahmet Midhat, *Medrese-i Süleymaniye Tedrisat-ı İbûdaiyye*, İstanbul 1305 (1887), buradan aktarılarak, Hamza Zulfikar, "Arap Harflerinden Yeni Türk Harflerine", *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, AKDİTYK yay., Ankara 1991, s.30-31; Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yay., Ankara 1974, s. 51-53; Hasan Eren, "Dilde Birlik Yazıda Birlik", *Dil ve Alfabe Üzerine Görüşler*, s.3-10.

Cumhuriyet dönemine girildiğinde alfabe ve imlâ sorunları iyice su yüzüne çıkmış ve çözümün Lâtin alfabesine geçişte olduğu açıklık kazanmıştı. Ancak, sorunun çözümü kolay değildi. 900 yıla yakın bir süredir Türk kültüründe yerini almış bir yazının değiştirilmesi ancak güçlü bir inkılâp hamlesi ile gerçekleştirilebilirdi. İşte bu emsalsiz hamle, Atatürk eliyle gerçekleştirilebilmiştir.

Atatürk'ün Türk toplumunda bir yazı inkılâbı yapılması gereğini benimseyen görüşü oldukça eskidir; Cumhuriyetten önceki yıllara kadar uzanır. Daha 2. Meşrutiyet öncesinde *Selânik*'te Bulgar doğu bilimcisi Ivan Manolov ile yapıldığı görüşmede, Arap yazısının Batı kültürüne girmemize engel olduğunu belirtmesi,⁴ Birinci Dünya Savaşı yıllarında ünlü Macar Türkoloğu Gyula Ne'meth'in, *Türkische Grammatik* adlı eserindeki transkripsiyon alfabesini Türk yazısı için fazla ayrıntılı bulması,⁵ 1922 yılında Halide Edip (Adıvar)'in de bulunduğu bir toplantıda Lâtin harflerinin kabul edilebileceğinden söz etmesi,⁶ bu düşüncenin eskiliğine işaret eden tanıklardır.⁷

Atatürk'ün yazı inkılâbı konusunda dayandığı gerekçe, yukarıda belirtildiği biçimde, Arap dilinin ihtiyaçlarından doğmuş olan Arap yazısının Türk dilinin ihtiyaçlarını karşılayamaması ve bu güçlüğün sosyal ve kültürel alandaki gelişmelerin önünü tkamış olmasıdır. Arap yazısındaki bu yetersizlik, Türk dilini Arap ve Fars dillerinin sultası altına itmiş, dolayısıyla da dil ve kültürün gelişmesine engel olmuştu. Oysa, çağdaşlaşmanın ve ileri dünya milletleri arasında yer alabilmenin ilk şartı, kültür ve medeniyette bir varlık gösterebilmektir. Atatürk bu konularla ilgili konuşmalarından birinde, bu hususu şöyle dile getirmiştir: "*Dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hürriyet ve istiklâl hakkı, sahip olacağı ve yapacağı medenî eserlerle mütenasiptir (orantılıdır). Medenî eser meydana getirme kabiliyetinden mahrum (yoksun) olan kavimler, hürriyet ve istiklâllerinden soyunmaya mahkûmdurlar.*" "*Medeniyet öyle kuvvetli bir ateştir ki, önce kayıtsız olanları yakar ve mahveder. İçinde bulunduğumuz medeniyet ailesinde lâayk olduğumuz mevkii (yeri) bulacak onu muhafaza edeceğiz. Refah, saadet ve insanlık buradadır.*"⁸

⁴ Bk. Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili: Belgeler*, c.I, s.5, belge no: 1.

⁵ Z. Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili: Belgeler*, c.I, s. 120-121, belge 61.

⁶ Not 7'de a.g.e., s. 11, belge 7.

⁷ Z. Korkmaz, "Atatürkçü Düşüncede Türk Dilinin Yeri", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*, AKDİTYK, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 1995, s.227.

⁸ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, Ankara 1961, s.210.

İşte Atatürk, bunun için eğitime büyük bir değer veriyor; bir milletin eğitim ve kültür düzeyi de okuyup yazma düzeyindeki yükseklikle orantılı olduğundan, yazı inkılâbına öncelik tanıyordu.

Lâtin alfabesinin kabulü konusundaki ilk teşebbüsler 1923'te başlar. 1923-1929 yılları arasındaki dönem bu konuda bir nabız yoklama ve ortam hazırlama dönemidir. Atatürk'ün başarı sırlarından biri de inkılâpların zamanlaması konusunda gösterdiği duyarlılıktır. Lâtin alfabesi temelindeki Türk alfabesinin kabulünde de böyle olmuştur. Öyle ya 900 yıllık bir kültür birikimini oluşturmuş bir alfabenin bırakılması ve bu konudaki direnişlerin kırılması kolay değildi. Nitekim daha 1923 yılında İzmir'de düzenlenen İktisat Kongresi'nde, Ali Nazmî ile bir arkadaşı, Lâtin harflerinin kabulü konusunda bir öneri verdiklerinde, tepki ile karşılanmıştı. En büyük tepki de Kongre Başkanı Kâzım Karabekir'den gelmişti.⁹ Atatürk 1923 yılında, Hüseyin Cahit (Yalçın)'in, İzmir'de İstanbul gazetecileri ile yaptığı konuşmadaki bu durumla ilgili teklifi de olumlu karşılamamıştır. Çünkü, memlekette o gün esen havanın, böyle bir yenilik için daha elverişli olmadığını biliyor ve görüyordu.¹⁰ Aynı hava Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki müzakerelerde de kendini gösteriyordu. Nitekim 25 Şubat 1924 tarihinde, İzmir milletvekili ve Millî Eğitim Bakanı Şükrü Saraçoğlu, millî eğitim bütçesi dolayısıyla yaptığı konuşma sırasında, "yapılan bunca fedakârlıklara rağmen halkın hâlâ okuyup yazma bilmemesinin Arap harflerinin yetersizliğinden kaynaklandığını" dile getirince büyük bir tepki ile karşılanmıştı.¹¹

Bu konunun basın yoluyla lehte ve aleyhte tartışması 1928 yılına kadar süregelmiştir. Bu bakımdan 1924-1928 yılları arasındaki dönem, yeni Türk alfabesinin kabulü için bir ortam hazırlama dönemi niteliğindedir. Esasen bu dönemde yazı inkılâbına öncülük eden öteki bazı inkılâplar da gerçekleştirilmiştir: Ülkede öğretim birliğini gerçekleştiren *Tevhid-i Tedrisat* (öğretim birliği) Kanunu'nun kabulü, 1925 yılında tekke, türbe ve zaviyelerin kapatılmasını öngören kanunun çıkarılması, İslâm takvimi yerine uluslar arası saat ve takvim ölçülerinin alınmış olması ve 24 Mayıs 1928 tarihli bir kanunla Arap harfli rakamlar yerine Lâtin esaslı rakamların kabul edilmiş olması gibi.

⁹ *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi, 5 Mart 1923: "Lâtin harflerini kabul edemeyiz."

¹⁰ Basında yazı inkılâbı ve imlâ konusu ile ilgili tartışmalar için bk. *Atatürk ve Türk Dili* (Gazetelerden Seçmeler), c.2, Ankara 1997, s.1-66.

¹¹ Konunun ayrıntuları için bk. Zeynep Korkmaz, *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*, s.53-54; Emin Erişirgil, "Bir Tarih Bir Teklif", *Türk Dili*, c.1, s.4 (Ocak 1957), s.32; Zeynep Korkmaz *Atatürk ve Türk Dili: Belgeler*, c.1, s.17-19, belge 8,9.

Bu gelişmelerden sonra Atatürk artık alfabe konusuna el atma zamanının da geldiğini görüyordu. Bu nedenle, Atatürk'ün direktifi ve Bakanlar Kurulunun kararıyla 26 Haziran 1928 tarihinde resmen çalışmaya başlayan bir *Dil Encümeni* kurulmuştur. Bu Encümen Falih Rıfkı (Atay), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ahmet Cevat (Emre), Ragıp Hülûsi (Özden), Fazıl Ahmet (Aykaç), Mehmet Emin (Erişirgil) ve İhsan (Sungu)'dan oluşuyordu. Encümen üyeleri, Lâtin alfabesi temelinde, ancak her yönü ile Türkçenin ses yapısına uygun millî bir Türk alfabesi hazırlama görevini yüklenmişlerdi.

Alfabe konusu komisyon içindeki çalışma ve tartışmalarla olgunlaştırılmaya çalışılırken, yer yer bazı güçlükler ile karşılaşıldığı da oluyordu. Böyle durumlarda Atatürk devreye giriyor ve bu güçlükleri keskin görüşü ile aydınlığa kavuşturuyordu.¹²

Sonunda konu olgunlaşmış ve Atatürk sonucu, 8-9 Ağustos gecesi *Sarayburnu* parkında halka yaptığı tarihî bir konuşma ile açıklamıştır. Arap yazısından gelen güçlüğü, halkın bütün emeklerini kısırlaştıran çorak bir yolda yürümeye benzeten Atatürk'ün, durumu açıklayan bu konuşması şöyledir:

*"Bir milletin, bir hey'et-i içtimaiyenin yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez, bundan insan olanlar utanmak lâzımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihini iftiharla doldurmuş bir millettir. Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa, bu hata bizde değildir. Türkün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlarındadır. Artak mazinin (geçmişin) hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz (düzelteceğiz)."*¹³

Yazı inkılâbı dolayısıyla, bundan sonraki günler ve haftalar, başöğretmen sıfatı ile Atatürk'ün bizzat öncülük ettiği yurt gezileri ve eğitim seferberliği ile geçmiştir.¹⁴ Lâtin alfabesi temelindeki millî Türk alafebis de 1 Kasım 1928 tarihinde kanunlaşarak resmen yürürlüğe girmiştir. Böylece, köklü birer kültür inkılâbı niteliğindeki dil ve tarih inkılâplarının da ilk temel taşları atılmış bulunuyordu.

¹² Bu konudaki ayrıntılar için bk. Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili: Belgeler*, c. I, s. 53, belge 35: Elifba Raporu.

¹³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. II, Ankara 1959, s. 253.

¹⁴ Bu gezilerin ayrıntıları için bk. *Atatürk ve Türk Dili: Belgeler*, c. I, s. 42-50.

